

Гендерно-рольові експектації подружньої пари / Від гендерних ідеологій до дискусій про сучасну сім'ю – Монографія [Текст] // Колектив авторів за наук. ред. Пшінька О. М., Власової Т. І. – Дніпропетровськ: Вид-во ПФ «Стандарт-Сервіс», 2015. – Частина II, п.2.4. – С 114-123.– 160с.

УДК 316.346.2:159924.7

ГЕНДЕРНО-РОЛЬОВІ ЕКСПЕКТАЦІЇ ПОДРУЖНЬОЇ ПАРИ

Чайкіна Н.О.

У статті наголошується на значенні гендерно-рольових експектацій у подружніх стосунках та уявлень про шлюб. Досліджується роль диспозиційних властивостей особистості, які можуть впливати на стабільність сім'ї та гендерну варіабельність поведінки в різних ситуаціях.

Ключові слова: подружжя, очікування, уявлення, сумісність, гендерні ролі, потреби, воля, конфлікт, диспозиційні властивості, сім'я.

Постановка проблеми. Кожна сім'я тісно пов'язана із суспільством у якому вона живе, його економікою, політикою, культурою, орієнтаціями і настроями людей. Образ життя членів сім'ї є в певній мірі відображенням образу життя цього суспільства. Гендерні ролі не виникають відразу з народження дитини, вони розвиваються в залежності від багатьох умов і факторів протягом усього людського життя. В сімейних союзах, як і у малих групах, спостерігається ієрархічно організована гендерно-рольова сумісність, ступінь якої визначає стабільність сім'ї, її мікроклімат та соціальну ефективність. Ця стаття має на меті охарактеризувати специфіку і особливості гендерно-рольових очікувань у подружній парі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості гендерної психології приваблює багатьох дослідників. Чоловіки і жінки проявляють

особистісні відмінності безпосередньо у тих областях життя, де вони стикаються з проблемами адаптації, і в такому випадку відмінності досліджуються як статево-рольові стереотипи, які обумовлені гендерним типом поведінки. При цьому очікування від шлюбу можуть у обох членах пари кардинально відрізнятись. С.В. Ковальов [4] наводить основні причини неспівпадіння шлюбно-сімейних уявлень, які часто призводять до існування неблагополучної у багатьох аспектах сім'ї.

Перша пов'язана з тим, що уявлення про шлюб та сім'ю мають динамічний аспект, оскільки сім'я все менше відповідає схемі рольового функціонування, що традиційно склалася. З кожним роком сімейні союзи починають все більше відрізнятись один від одного, так як зростання матеріального та духовного добробуту дозволяє їм шукати нові, все більш різноманітні моделі сімейних відносин.

Друга причина пов'язана з тим, що уявлення про шлюб стали часто обмежені однією стороною сімейного життя, переважно господарсько-побутовою або сексуальною. Виявилось, що у більшості випадків дискутувався розподіл гендерних обов'язків, а найбільші розбіжності серед молодих чоловіків та жінок виявилися в уявленнях про те, за рахунок чого можна підтримувати гарні стосунки у родині. Представники сильної статі основну задачу вбачали у її матеріальному забезпеченні, майже зовсім забуваючи про моральну та емоційну підтримку, яку зобов'язаний надавати чоловік дружині. На відміну від них представниці слабкої статі підкреслювали значення цієї підтримки та детально її обговорювали.

Третя причина полягає в тому, що конфлікт може актуалізуватись через слабке знання уявлень партнера про розподіл ролей у шлюбі. По-перше, через те, що у період дошлюбного залицяння вони надавали перевагу обговоренню будь-яких тем, крім тих, які безпосередньо стосуються сімейних відносин. По-друге, від короткого періоду залицяння. Соціологи встановили, що оптимальна тривалість цього періоду дорівнює приблизно вісімнадцяти місяцям.

Аналіз причин розлучень показав, що невдачу у шлюбі у більшості випадків зумовлюють помилки у виборі партнера, тобто майбутній обранець або не має чекаємих особистісних рис, або сукупність його психофізіологічних особливостей та інтересів не відповідає уявленням і потребам іншого партнера. На думку К. Вітек [3] важливо, щоб чоловік та дружина “підходили” один одному за біологічними та моральними факторами, включаючи різні аспекти виховання, політичні, культурні, релігійні погляди, або щоб партнери з терпимістю відносилися до особливостей і розбіжностей у поглядах та суб'єктивних недоліків один одного. Розглядаючи передумови майбутньої подружньої злагоди, К. Вітек [3] виділяє наступні моменти:

1. Наявність у взаємовідносинах чоловіка та дружини первинного потягу і біологічної сумісності. Шлюб без фізіологічного потягу у більшості випадків не гарантує вдалого шлюбу. Однак наявність сексуальної гармонії є ще недостатньою для повноцінного подружнього щастя, так як існує багато інших об'єктивних моральних і соціальних відмінностей і потреб.

2. Наявність бажаних особистісних рис партнерів. Гармонійний шлюб передбачає соціальну зрілість подружжя, підготовленість до активної участі у житті суспільства, можливість матеріально забезпечити свою родину. Дуже важливі і такі якості, як почуття відповідальності за родину, стриманість та гнучкість.

3. Фактори, що опосередковано впливають на благополуччя подружнього життя. Важливо знати, якими були подружні відносини батьків обранця, яким був сімейний устрій, матеріальний рівень родини, які негативні явища мають місце у родині і у характері батьків. Навіть мінімальна сімейна травма часто залишає відбиток у душі дитини і негативно відображається на його поглядах, позиціях і подальшій поведінці у власній сім'ї

Н. Н. Обозов [5] виділяє наступні якості партнерів, які визначають задоволеність подружнім життям. У щасливих шлюбах подружжя характеризуються: емоційною стабільністю, толерантністю, доброзичливістю,

комунікативністю, довірливістю, відкритістю. У нещасливих родинах подружжя характеризується: емоційною неврівноваженістю, критичністю до інших людей, потягом до домінування, замкненістю (відчуженістю, підозривістю), емоційною скутістю.

Л.Симеонова [8] підкреслює, що якщо члени родини по-різному розуміють свої гендерні ролі та пред'являють один одному неузгоджені очікування, які відкидаються партнером, сім'я є малосумісною та конфліктною. Адже поведінка кожного, яка відповідає його індивідуальним уявленням про свою сімейну роль, буде розглядатися ним як єдине вірне і бажане, а поведінка іншого партнера, як така, що не відповідає цим уявленням, як незрозуміла та загрозна.

Те, як кожен член родини прореагує на конфліктну ситуацію, може наблизити або ж віддалити вирішення конфлікту. Реагуючи на загрозу, людина, яка не бажає показати свою слабкість, намагається її як-небудь приховати. Вона може: підлещуватися, щоб партнер не сердився; звинувачувати, щоб партнер вважав його сильним; розрахувати все так, щоб запобігти загрозі; відсторонитися настільки, щоб ігнорувати загрозу, вести себе так, ніби її немає. Багато психологів погоджується з класифікацією типів поведінки за В. Сатир [7]. Відчуваючи загрозу бути відштовхнутими, люди застосовують чотири типи рольової поведінки.

Роль миротворця, під час розмови партнер підлещується, намагається догодити, вибачаючись і ні про що не сперечаючись. Складається враження, що ця людина нічого не може зробити сама, їй постійно необхідна чиясь підтримка. Миротворець дуже ввічливий, відповідає за все, що іде не так, як потрібно, погоджується з будь-якою критикою у свою адресу.

Роль обвинувача, партнер постійно шукає хто в тому чи іншому випадку винуватий. Він диктатор, володар, веде себе зверхньо і постійно дорікає, починає розмову зі слів: “Ти ніколи не робив цього”, “Ти завжди робиш це”, “Якщо б не ти, то ...”, то що. Якою буде відповідь у даному випадку не має

значення: обвинувач намагається будь-яким шляхом завоювати авторитет у родині. Насправді він розуміє, що прагне до того, щоб партнер відчував залежність від нього та якщо знайдеться хтось, хто підкориться йому він буде почувати себе впевненіше.

Роль “комп’ютера”, партнер дуже прагматичний, розсудливий, і не показує дійсних почуттів. Така людина здається спокійною, холодною і дистанційною. Його мова здається дуже розумною, але після перших фраз його перестають слухати. На перший погляд ця роль здається ідеальною і вони вважають, що необхідно говорити правильні речі, приховуйте свої почуття і не реагувати на емоції оточуючих.

Що б не робив *відсторонений*, що б він не казав - це не відноситься до того, що робить або говорить партнер. Він не реагує на запитання і живе внутрішніми відчуттями, а його увага ні на чому не зосереджена.

Але це, звичайно, не всі типи реагування. Є тип, який В. Сатир [7] назвала *“врівноважений”*, *“гнучкий”*. Він характерний при відкритих, вільних і довірливих відносинах, без приниження гідності. Цей тип реагування знижує необхідність у підлецуванні, звинуваченні, розрахунку або відстороненні. Врівноважене спілкування ґрунтується на справжніх почуттях, що переживаються і демонструються, та є найбільш сприятливим для внутрішньосімейних відносин у подружжя з високим рівнем сумісності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Неузгодженість гендерно-рольових експектацій (очікування нормативних вимог до виконання соціальних ролей) у подружній парі є однією з причин незадоволеністю шлюбом. Своє уявлення про гендерно-рольові дії подружжя формує внаслідок ідентифікації з діями у власній родині та в інших відомих їм сім’ях, у повсякденному побуті та спілкуванні. Всі ці уявлення глибоко індивідуальні і немає нічого дивного у тому, що у різних людей вони можуть не співпадати. На природні диференціально-психологічні відмінності між статями накладаються *моделі чоловічої і жіночої ролі*, які існують у колективній свідомості, як *система*

поглядів на норми гендерно-рольової поведінки. Суспільні моделі виступають як соціальні експектації (очікування), особливо коли реальна поведінка не співпадає з нормативною. Суспільство здійснює певний тиск на свідомість людини, використовує певні санкції, які мають переважно психологічний характер (осуд, негативні оцінки, тощо), із-за чого людина переживає почуття провини, сором, внутрішній чи зовнішній конфлікт. Чоловік та дружина можуть чекати від шлюбу дуже різного і по різному уявляти собі своє сімейне життя. Дуже часто протиріччя, що виникають через деякий час подружнього життя можуть істотно впливати на психологічний клімат родини. Неспівпадіння уявлень про цілі шлюбу найчастіше стає основною причиною подружньої несумісності. В реальному житті ціннісно-орієнтаційний рівень гендерної сумісності проявляється досить рідко. Це трапляється, як правило, у критичних для одного або обох партнерів ситуаціях морального вибору, коли вони не в змозі діяти узгоджено для відбудови стосунків.

З гендерно-рольовими очікуваннями і уявленнями дуже тісно співіснують потреби, які люди хотіли б задовольнити у шлюбі. Але якщо ці уявлення різко не співпадають, то у взаємному неузгодженні знаходяться і потреби: партнер намагається задовольнити зовсім не ті потреби, які є актуальними для іншого, і водночас чекає від нього задоволення власних потреб, які той як раз задовольняти і не збирається. Причому часто саме ця неузгодженість переходить спочатку у прихований, а потім вже і у відкритий поведінковий конфлікт, коли один партнер з його очікуваннями та потребами стає перепорою для задоволення бажань, намірів та інтересів іншого.

Визначення характеру конфлікту залежить від того, сприяє він чи ні збереженню і розвитку подружніх відносин. На цій підставі всі наявні конфлікти розглядаються [4] як конструктивні (вони бажані і навіть необхідні для розвитку відносин у родині) і деструктивні (перешкоджаючі адаптаційним процесам). Наслідком деструктивного конфлікту є збереження на тривалий час, після сварки, напруженості між подружжя. Обидва партнера в родині, з

частими деструктивними конфліктами, вважають розлучення реальним виходом із конфлікту. Конструктивний конфлікт припускає зняття напруженості у відносинах партнерів, після якого вони починають уважніше ставитися один до одного, прагнуть краще порозумітися. Згодом така сварка сприймається як ситуативне непорозуміння.

На психологічну сумісність найбільше впливає комплекс рис, близький до поняття “воля”. У подружньому житті вольові якості часто проявляються у намаганні домінувати у всіх ситуаціях, непоступливості, принциповості у стосунках. Якщо інший партнер здатний частіше поступатися, чим намагатися приймати вольові рішення, злагода у родині можлива. Але якщо обидва “принципові”, то може відбутися “несумісність характерів”.

Нами було проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей і специфіки гендерно-рольових очікувань у двадцяти подружніх парах, через дослідження рівня збігу комунікативних властивостей шлюбних партнерів, типу сімейного лідерства та відношення до сімейної ролі. Дослідження проводилось на виборці подружніх пар зі стажем сімейного життя від шести місяців до двадцяти років, максимальний вік опитуваних становив сорок три роки, а мінімальний - двадцять років.

Аналіз гендерно-рольових очікувань у подружній парі серед чоловіків і жінок свідчить, що більшість із них *співпадають*. Як жінки, так і чоловіки вважають, що саме вони йдуть на компроміс у конфлікті (37,5 %). Для цих пар важливі «союзницькі», більш раціональні стосунки, які задовольняють усіх учасників спілкування, при цьому особистісна значущість перемоги у конфлікті трохи зменшується, емоційне забарвлення слабшає, на перший план виступають пошуки доцільності кожної дії. У разі виникнення конфлікту, вони намагаються ні в якому разі не загострювати його та вирішувати проблеми уникаючи деструктивних форм поведінки. Хоч внаслідок цього у деяких парах виникає почуття незадоволеності, щодо реалізації індивідуальних потреб, що може скрито впливати на емоційну стабільність шлюбу.

Разом з тим, чоловіки і жінки поважають і позитивно емоційно сприймають один одного, надаючи психологічну підтримку і відчуття спорідненості настрою. У своїй поведінці більшість подружніх пар (65%) намагаються прагнути до дружелюбного стилю у взаємодії. Вони орієнтовані на позитивне сприймання один одного та соціальне схвалення, також є ініціативними, комунікабельними і демократичними у стосунках. 80% подружжя в цілому задоволені своїм шлюбом за рахунок спільних цінностей, оптимальному розподілу сфер лідерства, компліментарності індивідуально-типологічних властивостей, а первинний сімейний соціальний контроль дає можливість кожному для самореалізації.

При цьому у жінок і у чоловіків спостерігається послаблення емоційного піднесення, коли на перший план виступають деякі аспекти індивідуально-особистісного плану, спільність ціннісних орієнтацій, терплячість до несумісності у характерологічних проявах та розподілу ролей між партнерами. Як чоловіки, так і жінки у своїх стильових взаємостосунках прагнуть залишити психологічний простір для маневрування, що створює платформу для побудови більш гнучких стосунків, які можливо корегувати.

Відмінності спостерігаються лише у оцінці загальної сприятливості стосунків. Більшість чоловіків (50%) характеризують її на низькому рівні, тоді як більшість жінок (50%) – на середньому. Можливо це пояснюється виникненням когнітивного дисонансу, коли партнери починають усвідомлювати, що їх чекання не зовсім співпадають з реальною дійсністю. Більшість подружніх партнерів мають: середню безпосередню задоволеність стосунками у парі (60%), середню опосередковану задоволеність (75%) та 40% мають низький рівень позитивної сприятливості стосункам у родині. Це свідчить про те, що обрана сімейна роль часто, при виконанні, має обмежений репертуар, який проявляється у поведінковій ригідності. Проблема досягнення бажаної рольової поведінки розв'язується виключно на психологічному рівні: якщо обставини не дали можливість зробити своє «Я – реальне» тотожним тому

ідеалу, про який мріялося, то можна перекласти провину на зовнішні обставини. Подружні взаємостосунки також ускладнює послаблений самоконтроль, коли хтось не приховує роздратування, поганого настрою, висуває до партнера завищені вимоги і якщо спілкування у сім'ї відбувається на тлі щоденних побутових турбот, то це нерідко знецінює його зміст і відображається на загальній позитивній сприйнятливості стосунків у парі.

Чоловіки характеризуються більш високою зовнішньою реактивністю при низькій інтрапсихічній активності, тому жінки і застосовують емоційні реакції ірраціонального порядку. У зв'язку з власною невисокою зовнішньою реактивністю, при високій інтрапсихічній активності, вони частіше примушують чоловіка змінюватись по тим стереотипам, які їх влаштовують. Це свідчить про те, що у питаннях, які прямо не стосуються сімейних взаємостосунків, але все ж таки мають на них вплив, наявна неузгодженість або незадоволеність ставленням до сімейних ролей. Прагнення відповідати зразкам маскулінності (сильний, хоробрий, компетентний, емоційно стриманий) є не стільки внутрішньою потребою, скільки суспільною гендерною нормою і невідповідність цьому зумовлює більш критичне ставлення до чоловіків.

Серед пар зі стажем сімейного життя більше десяти років (середні шлюби) спостерігається (55%) більший відсоток збігу гендерно-рольових очікувань про благополучний шлюб, що пов'язано зі стабілізацією сімейних стосунків, шлюбною дружбою, взаємною підтримкою, яка зміцнилася з часом. Ці пари навчились, адекватно ситуації, застосовувати свої сімейні ролі та не висувати завищених вимог до подружнього партнера.

Стосовно неблагополучних родин (20%), слід відзначити, що 15% партнерів схильні до суперництва у реагуванні на конфліктну ситуацію; 20% є підозрілими у міжособистісних стосунках; 17,5% притаманна низька безпосередня, а 25% - низька опосередкована задоволеність стосунками. 40% подружніх пар взагалі низько оцінюють загальну сприйнятливості стосунків у сім'ї, причому 25% із них вважають свою родину неблагополучною, а 15% -

перехідною по рівню задоволеності шлюбом. Це, можливо, пов'язано з тим, що ці шлюбні партнери є занадто критичними стосовно власних партнерів із-за протирічності рольових експектацій: жінка чекає рицарського відношення в бити і рівності у професійній діяльності, що визиває у багатьох чоловіків відчуття психологічного дискомфорту і тривоги. Для таких подружніх пар характерно порушення оптимальної стильової взаємодії у стосунках, можливе неспівпадіння ієрархії поглядів на життя, наявний значний внутрішній конфлікт з почуттям емоційної нестабільності. Вони не розуміють, що будь-яка стильова взаємодія, навіть між близькими людьми, є водночас процесом подолання розбіжностей. Наслідком цього непорозуміння може бути напруження у сімейних стосунках і невідповідність гендерних очікувань з рольовим поведженням, що відбувається внаслідок цих протиріч.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Можемо зазначити, що на гендерно-рольові експектації у подружній парі впливають такі чинники:

- уявлення подружжя про мету шлюбу та максимальний збіг цих уявлень. Важлива відсутність разючих протиріч у мотиваціях шлюбу, так як кохання далеко не завжди є основним мотивом вступу до шлюбу;
- протирічний ідеал маскулінності і фемінності, коли традиційні і сучасні гендерні ролі є часто перекрученими, що впливає на особливості реагування на конфліктні ситуації з чоловічої і жіночої точки зору та стилі міжособистісної взаємодії подружжя, в яких спостерігається багато індивідуальних варіацій;
- вольові якості подружжя, які можуть проявитись у прагненні до постійного домінування та нав'язуванням іншому своєї думки. Подружжя гармонія більш можлива при дихотомічному співвідношенні вольових якостей партнерів;
- здатність адаптуватись до рис характеру та темпераменту, виробка спільного відношення до різноманітних сторін подружнього життя та життєвих ситуацій.

Сучасна сім'я є важливим соціальним середовищем формування особистості і основним інститутом психологічної підтримки, який забезпечує оптимальну подружню взаємодію, певний образ життя, думок і стосунків. Спільні гендерно-рольові експектації у подружній парі допомагають проявитись емоційному і когнітивному «Ми» даної сім'ї. Стабільність сім'ї передбачає відхід від жорстко дихотомічної моделі фіксації статевого фактора у благополуччі подружнього сценарію та використання гендерної варіабельності поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях.

Список використаної літератури

1. Алешина Ю.Е., Гозман Л.Я., Дубовская Е.М. Социально-психологические методы исследования супружеских отношений. – М., 1987.
2. Антонюк Е.В. Представления супругов о распределении ролей и становление ролевой структуры молодой семьи. /Е.В. Антонюк. – М., 1992.
3. Витек К. Проблемы супружеского благополучия. /Карл Витек. - М. «Прогресс», 1988.-138 с.
4. Ковалев С.В. Психология современной семьи. /Сергей Викторович Ковалев. – М.: Просвещение, 1988. – 247с.
5. Обозов Н.Н., Обозова А.Н. Диагностика супружеских затруднений. //Психологический журнал. – Т.3. - №2. – 1982.
6. Рибаченко В.Ф. Грані сумісності. /В.Ф. Рибаченко. – К., 1987. – 110 с.
7. Сатир В. Психотерапия семьи. /Вирджиния Сатир. – СПб.: «Речь», 2000. – 283 с.
8. Симеонова Л. Маленькая книжка о любви: о сложных проблемах взаимоотношений супружеских пар. /Л.Симеонова. – М.: Республика, 1992. – 173с.
9. Стернберг Р. Семья сегодня и завтра. - /Р.Стернберг. – М.: Профиздат, 1985. – 230с.
10. Чайкіна Н.О. Детермінанти становлення образу сім'ї у сучасній молоді. /Вісник ПДПУ ім. В.Г. Короленка. – Вип. 3 (42). – серія «Педагогічні науки». //Збірн. наук. праць. – Полтава, 2005. – С. 189 – 194.
11. Чайкіна Н.О. Гендерні особливості прояву статево-рольової поведінки серед старшокласників. /Матер. міжнародної науково-практичної конференції «Педагогіка та психологія: сучасний гуманітарний вимір». – Київ, 2012. – С. 167-170.

Чайкіна Н.А.

ГЕНДЕРНО-РОЛЕВЫЕ ЭКСПЕКТАЦИИ СУПРУЖЕСКОЙ ПАРЫ

В статье акцентируется внимание на значении гендерно-ролевых экспектаций для семейных отношений и представлений о браке. Исследуется роль диспозиционных свойств личности, которые могут влиять на стабильность семьи и гендерную вариабельность поведения в различных ситуациях.

Ключевые слова: супруги, ожидания, представления, совместимость, гендерная роль, потребность, воля, конфликт, диспозиционные свойства, семья.

Chaikina N.A.

GENDER-ROLE EXPECTATIONS FOR MARRIED COUPLE

In the article attention is focused on importance of gender-role expectations for family relationships and perceptions of marriage. Author investigates the role of dispositional personality traits, which may influence on the stability of the family and gender variability behavior in different situations.

Keywords: couple, expectations, representations, compatibility, gender role, the need, the will, the conflict, dispositional properties, family.

Чайкіна Наталія Олександрівна: *Doctor of Philosophy (2009p.), кандидат психологічних наук (1997p.), доцент кафедри психології (2000p.) Полтавського національного університету ім. В.Г.Короленка*

Наукова діяльність: *Коло наукових інтересів становлять проблеми, які пов'язані із психологією особистості, психологією сім'ї, психологією індивідуальності і відмінностей між людьми, віковою психологією, проблемами адаптації особистості до соціально-професійного середовища. Має понад 100 наукових праць, загальний обсяг яких складає більше 85 друк. арк. Є співавтором навчального посібника з грифом МОН України та довідника з соціальної психології.*

Основні праці: Психологічні особливості організації і проведення ігор в курсі «Психологія сім'ї». //Практична психологія та соціальна робота: наук.-практ. освітньо-метод. журнал. - №10(91). – Київ, 2006. - С. 33-38. Комплекс психологічних методів дослідження професійної адаптації молодого учителя. //Практична психологія і соціальна робота: наук.-практ. освітньо-метод. журнал. -№2 – Київ, 2009. – С.16-36. Моніторинг якості підготовки фахівців у системі вищої освіти. //Практична психологія і соціальна робота: наук.-практ. освітньо-метод. журнал. - №5 (146).– Київ, 2011. – С. 46-52. Методичні засади співвідношення Я-базового і Я-ситуаційного у структурі професійної адаптації. //Практична психологія та соціальна робота: науково-практичний освітньо-методичний журнал. - №6. – Київ, 2012. – С.14-20. Вплив «Я»-базового і «Я»-ситуаційного на адаптивну стратегію особистості. //Психологія і особистість. Науковий журнал № 1(3) - Київ-Полтава: ПНПУ ім.В.Г.Короленка, 2013. – С.45 – 58.

